

Nahiv Öğretim Metotları ve İbn Haldun'un Görüşüyle İlişkileri*

Belhayr ŞANÎN**

Şahin ŞİMŞEK***

Nahiv kuralları, Arapçayı öğrenmede en önemli aşamalardan biri olarak kabul edilir. İbn Haldun: *"Arapçayı öğrenmenin dört temeli vardır; Bunlar, lügat, nahiv, belâgat ve edebiyattır. Ancak anlaşılana o ki bunların en önemlisi ve en önde geleni nahivdir. Zira nahiv ilmi sayesinde ifadenin asıl amacı ortaya çıkmakta ve fâil mef'ulden, mübtedâ da haberden ayırt edilebilmektedir. Eğer nahiv olmasaydı sözün asıl amacı bilinmeyecekti.*¹ diyerek nahiv kurallarını, dil bilimlerinin ilk sıralarına yerleştirmektedir.

* Bu makale, "Turukutedrisi'l-kavâidi'n-nahviyye ve alâkatuhâbifkri İbn Haldun" adıyla *Mecelletul-Eser*; Yıl 2012, Sayı, 13, Sayfa, 116-129 da yayımlanan makalenin tercümesidir.

** Câmîatu Kâsidi Mirbâh Varkala, Cezayir.

*** Okt. Batman Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, sahinshimsek21@gmail.com

Bu kurallar, ancak öğretim ile kazandırılabilir. Öğreticinin eğitim ile ilgili hedeflerini gerçekleştirebilmesi için de birden çok metodu kullanması gerekmektedir. Hicri ikinci yüzyıldan itibaren Arap dil uzmanları tarafından özellikle de öğrenilmesi zor olmakla nitelendirildiği için, nahiv kurallarının öğretiminde bu gerekli olan bir şeydir. Câhız ile başlayıp günümüzdeki kolaylaştırma taraftarlarıyla biten, Arap nahvinin kolaylaştırılması yönündeki çağrılara sebep olan da nahvin zorluğu meselesidir¹ Fakat bu alanda yapılan bütün çalışmalara rağmen âlimler, nahiv kurallarının kolaylaştırılmasına hizmet edecek somut neticelere ulaşamamışlardır. Zira biz, günümüzde de Arap öğrencilerin nahiv dersinden korktuklarını görebilmekteyiz. Bu da, bizi nahvin zor olduğu konusunda şüphede bırakan ve öğrencilerin nahiv dersinden kaçınma sebeplerini araştırmaya zorlayan bir durumdur. Çünkü öğrencilerin nahiv dersinden kaçınma sorununun çözümü nahvin öğretim metotlarında olabilir.

“Nahiv öğretim metotları ve İbn Haldun’un görüşüyle ilişkileri” adlı çalışmamızda ışık tutmak istediğimiz konu budur. Bundan dolayı, öncelikle bu metotlar hakkında şu soruları sorabiliriz: Nahiv kurallarının öğretimi için tek bir metot mu yoksa birçok metot mu vardır? Arap kültürünün mirasçısı olan âlimler nahiv kurallarının öğretimine değinmişler mi? Bu âlimlerden İbn Haldun’un nahvin öğretimi ile ilgili görüşü nasıldı? Bu görüş derin bir görüş müydü yoksa yüzeysel miydi? Çağımız pedagogları, nahvin öğretim metotlarını oluştururken İbn Haldun’un görüşünden istifade ettiler mi? Çalışmamızda, bu sorulara cevap bulmaya çalışılacaktır.

1. Nahiv Öğretim Metotları

1.1. Tümdengelim Metodu

Eğitimle ilgilenen birçok kişi bu metottan bahsetmiştir. Tümdengelim metodu için zikrettikleri en önemli tanımlardan biri şöyledir: “*Tümdenge-*

Abdurrahman İbn Haldun, *Mukaddime*, 1. bs. (Cezayir:ed-Dâru’t-tunusiyeli’n-neşr/el-Müessesetü’l-vataniyyeli’l-kitab, 1984), II. 711-712.

¹ İbrahim Mustafa, Şevki Dayf ve Mehdi el-Mahzûmi gibi dilciler nahvin zorluğu meselesini dile getirmişler ve bu konuda somut öneriler ortaya koymuşlardır. Bk. Abdülvâris Mebrûk Sa’id, *Fi islahi’n-nahvi’l-arabiyyi: Dirâsetünnakdiyye*, (Kuveyt: Dâru’l-kalem, 1985), s. 87-88. (çev. notu)

lim metodu, kuralı ezberlemekle başlayıp peşinden kuralı pekiştirmek için getirilen örnek ve delillere dayanan metottur.”² Bir başka eğitimci ise bu metodu şöyle tanımlıyor: “Bu metot öncüllerden sonuçlara, genel hakikatlerden cüzi hakikatlere ve genel kuraldan sonuca geçme esasına dayanan bir metottur.”³ Bir başkası da tümdengelim metodunu şöyle tanımlıyor: “Tümdengelim metodu, ilk başta kuralı ezberlemeye, sonrasında da kuralı pekiştirecek delil ve örnekleri getirmeye dayanıyor. Bu da onun ezbere dayalı olduğunu gösteriyor. Dolayısıyla öğrenci öncelikle kuralı ezberlemekle sorumludur. Sonrasında öğrenciye kuralı açıklayan örnekler getirilir. Yani burada zihin genel olandan başlar cüze doğru intikal eder.”⁴

Bu tanımlardan çıkan sonuç şudur: Tümdengelim metodu, genelden özele, tümelden tikele, yani öğrenilmesi amaçlanan nahiv kuralından, bu kuralı açıklayan örneklerle geçmektir. Eskiden eğitim kurumlarında bu metot ile ders işlenirdi. Klasik eğitim kitaplarının çoğu bu metotla yazılmış ve hala nahiv dersi, üniversitelerde bu metotla verilmektedir.

1.1.1. Tümdengelim Metodunun Olumlu Yönleri

Konunun uzmanları, tümdengelim metodunun faydaları hakkında konuşmuş, sunumunun kolay ve fazla vakit almayan bir metot olduğunu söylemişlerdir. Eğitimcilerden biri, tümdengelim metodu için, fazla vakte veya çabaya ihtiyaç duymayan bir metot olduğunu söylemiş⁵, bir başkası da, tümdengelim metodu, uygulanması kolay aynı şekilde fazla vakit almadığı için de hızlı bir metot olması bakımından öne çıktığını ifade etmiştir.⁶ Bu metot şu şekilde de nitelendiriliyor: “Bu metodun olumlu yönlerinden biri de sunumunun kolay olmasıdır. Öyle ki bazı eğitimciler bu metoda (ضرب زيد عمرو) metodu demişlerdir.”⁷

² Ali Ahmet Medkür, *Turukutedrisi'l-luğa'l-Arabiyye*, 2. bs. (Amman:Dâru'l-meysere'li'n-neşri ve't-tavzi', 1430 h., 2010 m.), s. 258.

³ Zekeriyâ İsmail, *Turukutedrisi'l-luğa'l-Arabiyye*, (eş-Şatibi:Dâru'l-mar'ifiyye'l-câmiyye, şari kanali's-suveys, 2005), s. 224.

⁴ Sa'dûn Mahmüt es-Samûk, *Menâhicü'l-luğa'l-Arabiyye ve turukutedrisibâ*, 1. bs. (Amman:Dâruvâillî'n-neşr, 2005), s. 228.

⁵ Muhammed RecebFadlallah, *el-İtticâbâtu't-terbeviyye'l-muasira fî tedrisi'l-luğa'l-Arabiyye*, 1. bs. (yy.,Dâruâlemi'l-kutub, 1998), s. 191.

⁶ Taha Ali Hüseyin ed-Dilimî ve Kamil Mahmüt ed-Dilimî, *Esâlibu hadise fî tedrisi'l-luğa'l-Arabiyye*, 1. bs. (Amman: Dâruş-şurûklî'n-neşr ve tavzi', 2004), s. 63.

⁷ İsmail, a.g.e. s. 224. ضَرْبُ زَيْدٍ عَمْرًا denmesinin sebebi, öğreticinin kuralı anlattıktan sonra ضَرْبُ زَيْدٍ عَمْرًا örneğini vererek onunla yetinmesidir. (çevirenin notu)

1.1.2. Tümdengelim Metodunun Olumsuz Yönleri

Bu metodun aşağıda genel başlıklar halinde belirteceğimiz gibi olumsuz bazı yönleri vardır:

a) Bu metodun olumsuzluklarından biri, genelde anlaşılması zor olan genel külli kaidelerle başlayıp cüzi meselelerle bitmesidir. Yani zor olanla başlayıp kolay olanla bitmesiyle öğrenme işleminin tam tersinedir.⁸

b) Bu metodun başka bir kusuru da öğrenciyi nahiv kurallarını ortaya çıkarmaya sevk etmemesi yani kuralın ezberlenmesine rağmen konunun iyi anlaşılmasına katkıda bulunmamasıdır.⁹

c) Bıkkınlığa sebep olan, öğrenciyi anlaşılır bilgiler kazandırmayan ve nahiv dersinden sıkılmaya sebep olan bir metottur.¹⁰

Bu olumsuzluklardan şu sonucu çıkarabiliriz: Tümdengelim metodu, ilkokul, ortaokul ve lise için uygun olan bir metod değildir. Ancak üniversite için uygun olabilir. Zira üniversitedeki öğrenci daha önceki aşamalarda nahiv dersini görmüş ve bu metoda uyum sağlamasını sağlayacak bilgilerden belli bir fikir edinmiştir.

1.1.3. Tümdengelim Metodunun Uygulama Adımları

1. **Hazırlık:** Yeni dersle bağlantısı bulunan bir önceki dersin kuralıyla alakalı sorular sorularak bir önceki derse değinilir.

2. **Kuralın sunumu:** Kuralın tamamı okunur, tahtaya yazılır ve sonrasında da öğrencilerden onu okumaları ve ezberlemeleri istenir.

3. **Kuralın açıklanması:** Öğrencilerden, kurala tam anlamıyla uyacak örnekler getirmeleri istenir, örnek getiremedikleri takdirde de öğretmenin kendisi örnek verir.

4. **Kuralın uygulanması:** Okunan kuralla ilgili uygulamaya yönelik sorular sorulur ve öğrencilerden sorulara cevap vermeleri istenir.

1.2. Tümevarım Metodu

Bu metod önceki metodun tersidir. Bu metotta tümele varmak için ti-

⁸ Ali AhmedMedkûr, *Tedrisufunûni'l-luğ'a'l-Arabiyye*,(Kahire: Dâru'l-fikri'l-Arabî, 2000), s. 294-295.

⁹ Bkz. İsmail, s. 224.

¹⁰ Fadlallah, s. 192.

kelden başlanır. Tümevarım metodunun özellikleri aşağıdaki tanımlardan anlaşılmaktadır:

a) Bu metotta esas olan, örneklerden veya cüzi meselelerden kurala varmaktır. Örnekler sunulur ve ortak yönlerini ortaya çıkarmak için örneklerdeki nahvî olgular tartışılır ve sonrasında da bu olguları yansıtan kural elde edilir.¹¹

b) Kural, verilen örneklerden ve farklı delillerden alındığı için bu metot, hüküm çıkarma metodu diye isimlendirilmiştir. Bu nedenle öğrenciler için, genel kuralın kapsadığı örnekler getirilmeli ve hem anlam hem de yapı bakımından açıklanmalıdır. Böylece öğrenci düşünme yoluyla, örneklerden ya da özel durumlardan yola çıkarak genel kurala varacaktır.¹²

c) Bu metot, öğretmenin açıkladığı, tartıştığı ve hüküm çıkardığı örneklerle dayanır. Bu da tikelden tümele doğru bir yol izlendiği anlamına gelir.¹³

Bu metot için, kademeli bir şekilde kuralı oluşturuyor diyebiliriz. Modern çağda, Ali el-Carim'e ait *en-Nahvu'l-vadib* ve benzeri kitaplar bu metoda göre yazılmıştır. Aynı şekilde yirminci yüzyılın seksenli yıllarında Cezayir'de yazılan okul kitapları –özellikle de ilkokul- da bu metoda göre yazılmıştır.

Öğretmen bu metodu uygularken örnekleri hazırlar, tahtaya yazar, kademeli bir şekilde kuralı oluşturmak için de bütün örnekleri öğrencilerle tartışır ve dersin sonunda öğrencilerin ağızından ulaştığı kuralı uygular. Konuyu anlama açısından, öğrenmenin mantıklı yollarını takip ettiği için, tümevarım metodu tümdengelim metodundan daha iyidir.

1.2.1. Tümevarım Metodunun Artıları

Bu metodun olumlu yönlerini birkaç başlık halinde şöyle sıralayabiliriz:

a) Bu metotta öğrenci derse olumlu anlamda katkıda bulunur, konuyu anlamanın doğal yollarını takip eder, dikkat eder, düşünür ve uygular. Böylece bu metot öğrencinin düşünme yetisini harekete geçirir.¹⁴

b) Bu metot, dilin kendi gerçeklerinden yola çıkar; gözleme, araştır-

¹¹ Muhammed İsmail Zaferve Yusuf el-Hammâdi, *et-Tedrisufi'l-luğa'l-Arabiyye*, 1. bs. (Riyad: Dâru'l-mirrih, 1974), s. 279.

¹² İsmail, s. 222.

¹³ es-Sâmûk, s. 229.

¹⁴ Fadlallâh, s. 192.

maya, karşılaştırmaya, sonuç çıkarmaya ve uygulamaya dayanır. Doğal düşünceyle uyumlu olduğu için şu anda bilimsel derslerde kullanılan bilimsel araştırma metodu budur.¹⁵

c) Bu yöntemde öğretmen, öğrencileri teşvik eder ve onların derse katılımını sağlar.¹⁶

d) Eğitimciler bu yöntem hakkında şunları söylemişlerdir: Bu metot özgüveni olan ve kendi çabalarına dayanan kişiler yetiştiriyor. Aynı şekilde onlara düşüncelerinde sabırlı olmayı da öğretiyor.¹⁷

Tümevarım yöntemi tüm bu olumlu yönlerine rağmen yine de bazı eğitimciler tarafından, öğretimde ağır işleyen bir yöntem olduğu, örneklerinin de metinden kopuk olduğu gerekçesiyle eleştirilmiştir.

1.2.2. Tümevarım Metodunun Uygulama Adımları

Herbart, tümevarım metodu için beş adım oluşturmuş. Bu adımlar şöyledir:

1. **Hazırlık:** Okunacak olan konunun önceki konu ile bağlantısını kurmak için, yeni dersle ilişkisi bulunan eski dersle ilgili sorular sorularak öğrencilerin zihinleri yeni dersi almaya hazırlanır. Bu durum öğrencileri yeni ders için harekete geçirmiş olacaktır.

2. **Sunum:** Kuralın tamamını içeren nahvi örnekler öğrenciye sunulur ve tahtaya yazıldıktan sonra da öğrenci tarafından okunur. Örnekler kural silsilesi içinde birbiriyle bağlantılı olur.

3. **Bağlantı ve karşılaştırma:** Örnekler arasındaki ilişkiyi açıklamak ve zihinleri, kuralı ortaya çıkarması için hazırlamak üzere, karşılaştırma ve bağlantı kurma yoluyla örnekler üzerinden öğrencilerle tartışılır.

4. **Kuralın çıkarılması:** Öğrenciler, kendilerinin kuralı ortaya çıkarabilmeleri için, hocanın yönlendirmesiyle verilen örnekleri tek tek ele alırlar. Kuralı tam olarak oluşturmak için, sonuç çıkarma, tahtada verilen tertibe göre yapılır.

¹⁵ *Hemzetüvâsılîn, Mecelletü't-terbiye ve't-tekvîn, vizaretü't-terbiye'l-vataniyye* Cezayir, özel sayı, (1991), s. 202.

¹⁶ İsmail, s. 223.

¹⁷ es-Sâmûk, s. 228.

5. **Uygulama:** Öğrenciler, zihinlere yerleşmesi için sözlü ve yazılı örneklerle ulaşılan kural ile ilgili alıştırmalar yaparlar.

1.3. Edebî Metin Metodu

İsimden yola çıkarak bu metodu, edebî metinlere dayandığını ve tümevarım metodunun düzeltilmiş hali olduğunu anlayabiliyoruz. Çünkü örnekler, metinden çıkarıldıktan sonra tümevarım metoduyla birleşmektedir. Araştırmacılar edebî metin metodunu şöyle açıklamışlardır:

a) Anlam bakımından bütünlük arz eden edebî metnin sunumuna dayanır. Ele alınmak istenen örnek, farklı bir yazı ile yazılarak veya altı çizilerek edebî metin tahtaya yazılır ve kuralı elde etmek için, öğrenci metni okuduktan sonra, öğretmen belirlenen örnekleri öğrencilerle birlikte ele alır.¹⁸

b) Örnekleri edebî bir metin içerisinde vermek, düşünceleri ve hedefleri arasında bağ bulunmadan dağınık bir şekilde değil de genel bir çerçevede sunulması anlamına gelmektedir.¹⁹ Çünkü nahiv kuralları dilsel olgulardır ve bu kuralları ele almanın doğal yolu da ancak dilin gölgesinde olur.²⁰

c) Bu yöntemde öğretmen dersle ilgili örnekleri kapsayan tam bir metin sunar. Ayrıca bu yöntemdeki bilimsel ve pedagojik dayanak, nahvi kuralların dilsel olgular olmasıdır.²¹

Bu yöntemle ilgili şu değerlendirme yapılabilir: Edebî metin metodu, nahiv kurallarını, bu kuralların çıkarıldığı genel çerçevede –ki o da dilsel metindir– ele almaya yoğunlaşır. Böylece metin okunur, tahlil edilir ve anlaşıldıktan sonra da hedef örnekler çıkarılır; öğrencilerin zihnine yerleştikten sonra da nahiv kuralı elde edilir. Yani biz öğrenciye, zihnindeki bilgilerden yola çıkarak kuralları öğretiyoruz. Böylece bu kuralları öğrenmek ona çok kolay gelir.

1.3.1. Edebî Metin Metodunun Özellikleri

Araştırmacılar bu metodun birçok özelliğine değinmişlerdir. Biz de bu özelliklerden bir kaçını zikredeceğiz:

a) Bu yöntemde öğrenci, nahiv kurallarının kendisinin konuştuğu gün-

¹⁸ es-Sâmûk, s. 229.

¹⁹ Zafer ve el-Hammâdi, s. 279.

²⁰ Zafer ve el-Hammâdi, s. 229.

²¹ İsmail, s. 229.

lük dille bağlantılı olduğunu fark eder ve bu da onun nahiv kurallarını sevmesine ve bu kurallardan sıkılmamasına vesile olur.²²

b) Nahiv kuralları dilsel, bilimsel ve işlevsel bir bağlamda ele alınır.

c) Metin okuma, nahiv dersi için bir giriş olur.

d) Bu yöntem, metindeki lezzeti nahiv kurallarının anlaşılmasına yönelik bir alana çevirir.

e) Bu yöntemde nahiv sağlıklı metinlerle mezc edilmiş olur.²³

1.3.2. Edebî Metin Metodunun Kusurlu Yönleri

Bütün olumlu yönlerine rağmen bu metodun da, bazı kusurları vardır. Çünkü hiçbir yöntem kusurlardan uzak değildir. Bunlardan bazıları şöyledir:

a) Nahiv kuralının çıkarılacağı bütün örnekleri barındıran tam bir metni bulmak zordur.²⁴

b) Metnin okunup tahlil edilmesi vakit kaybıdır ve bu yöntem öğretmeni asıl hedeften saptırıp başka şeylerle meşgul eder.²⁵

c) Kuralların öğretimi için hazırlanan metinler genellikle zorlama ve yapmacık olmakla nitelendirilir. Bundan dolayı öğrencilerin dikkatini çekmez. Çünkü metni okurken ondan zevk almazlar.

Tümevarım yöntemi ile edebi metin yöntemini karşılaştırdığımızda, örneklerin çıkarılması hariç aralarında fazla bir farkın olmadığını görmekteyiz. Tümevarım metodunda örnekleri değişik metinlerden çıkaran öğretmendir. Edebî metin metodunda ise, örnekler ders kitabının ilgili okuma parçasında bulunmaktadır.

1.3.3. Edebî Metin Metodunun Uygulama Adımları²⁶

1. **Hazırlık:** Önceki dersin kuralı hakkında sorular sorularak yeni dersle bağlantısına değinilir.

²² Taha Ali Hüseyin ed-Dilimî ve su'adAbdulkerim el-Vailî, *İtticâhâtunbadise fi tedrisi'l-luğa'l-Arabîyye*, 1. bs. (yy., Âlemü'l-kutubi'l-hadise, 1429 h.-2009 m.), s. 224.

²³ ed-Dilimî ve su'adel-Vailî, s. 224-225.

²⁴ ed-Dilimî ve su'adel-Vailî, s.225.

²⁵ Fadlallâh, s. 192.

²⁶ ed-Dilimî ve el-Vailî, s. 225-226.

2. **Sunum:** Metin tahtaya yazılır ve öğretmen ile öğrenciler tarafından okunur; sonra –kapalı kelimelerin açıklaması yapıldıktan sonra- öğrencilerle ele alınarak metin tahlil edilir; daha sonra da, öğrencilerin zihinlerine yerleşmesi için metindeki düşünceler ortaya konulur.

3. **Örneklerin metinden çıkarılması:** Metin, konuyla alakalı örneklerin çıkarılıp kurala göre sıralanarak tahtaya yazılması için öğrencilerle tartışılır.

4. **Kuralın elde edilmesi:** Kuralı tam olarak elde etmek için, sıralamaya dikkat edilerek, örnekler tek tek öğrencilerle tartışılır ve sonrasında kural açık bir yazı ile tahtaya yazılır.

5. **Uygulama:** Öğrencilerden, kendi buldukları örnekleri getirerek kuralı uygulamaları veya bazı kelimelerin irabını yapmaları istenir.

1.4. Sorun Çözme Metodu

Adından da anlaşıldığı gibi bu metot, öğrencinin karşılaştığı sorunu, kendisinin fark etmesini öngörüyor. Böylece öğrenci, bu sorundan kurtulmak için dil kurallarına başvurmaya çalışacak.

Bu metot şu şekilde tanımlanmıştır: Bu metot, kompozisyon veya okuma parçası ve metin derslerine dayanır. Öğretmen bu metinleri ve konuları, nahvî olgu veya kuralla ilgili sorunu hissettirmek için başlangıç noktası olarak kabul eder; sonra bu nahvî olgunun okunacak olan nahiv dersinde araştırılacağına dikkatlerini çeker ve öğrencilerden, ellerindeki konulardan veya başka yerlerden, bu sorunla alakalı örnekleri toplamalarını ister. Daha sonra da kuralı elde etmek için getirdikleri örnekleri öğrencilerle tartışır.²⁷

Başka bir eğitimci ise bu metodu tanımlarken şöyle diyor: “Bu metot öğrencinin kişisel faaliyetlerine dayanır. Bu da öğrencinin, okuma, yazma ve kompozisyon gibi dilsel faaliyetleri vasıtasıyla olur. Öğretmen, öğrencilerin ortak hatalarını gözlemler, bir araya getirir ve bunların nasıl hatalar olduklarını ve bu hatalara neden düşüldüğünü öğrencilerle tartışır. Böylece öğrenciler, okudukları metinlerde geçen veya henüz görmedikleri nahiv kurallarını bilmediklerini anlarlar. İşte böylece öğrenci zor durumda olduğunu, yapılan hataya cevap veremediğini ve hatayı tashih edebilecek güçte olmadığını anlar ve

²⁷ es-Sâmûk, s. 229.

-metnin doğru bir şekilde anlaşılmasına katkısı olmayacak şekilde- gelişi güzel dikkatli olmaya çalışır. Sonuç olarak öğrenciler, içinde buldukları sıkıntıdan kurtulmak için öğretmenin yardımına ihtiyaç duyduklarını veya nahiv kuralına müracaat etmek zorunda olduklarını fark ederler.”²⁸

1.4.1. Sorun Çözme Metodunun Olumlu Yönleri

Bir Araştırmacı sorun çözme metodunu: “Öğrencileri ilmî düşünce adımlarını kullanmaya alıştırdığı gibi, onlara hataların nasıl ortaya çıkarılacağını, gerçek dil sorunlarına vakıf olmayı ve bu sorunları sağlam bir ilmî üslupla ele almayı da öğretir.”²⁹ şeklinde tanımlamıştır.

Bundan çıkan sonuç şudur: Bu metod uygulanması zor bir metottur. Zira nahiv kurallarının tüm Arapça ilimleri çerçevesinde araştırılması gerekecek ki bu da ciddi vakit kaybına sebep olur; öğretmen nahiv kurallarıyla ilgili programı tamamlayamaz ve öğrenci de kurallarla ilgili sıkıntı çektiği sorunun tam olarak farkına varamaz.

Günümüzde, Arap okullarında uygulanan nahiv öğretim metodlarının en önemlilerini gördükten sonra, artık Arap kültür mirasımızda bu konuları araştırabiliriz. Bu alanda akla gelen ilk kişi de İbn Haldun’dur. Çünkü o ‘*Mukaddime*’sinde bu konuya değinen ilk kişilerden biridir. Ama acaba O’nun bu konuya bakışı derin bir öneriden mi ibaretti yoksa yüzeysel miydi? pedagoglar, daha önce bahsettiğimiz metodları oluştururken İbn Haldun’un görüşlerinden istifade ettiler mi?

2. İbn Haldun’un Dil Melekesine Bakışı

İbn Haldun dil melekesi hakkında genel bir şekilde konuşarak şöyle demiştir: “*Bil ki dil örfte, konuşanın amacını ifade etmesinden ibarettir. Bu ifade, konuşma yoluyla açıklanan amaçtan kaynaklanan bir dilsel eylemdir. Dolayısıyla dilin, onu meydana getiren organda –ki oda dildir– yerleşen bir meleke haline gelmesi gerekmektedir.*”³⁰

İbn Haldun’un sözlerinden çıkan sonuç, insanların konuştuğu dilin, ko-

²⁸ İsmail, s. 231.

²⁹ İsmail, s. 232.

³⁰ İbn Haldun, s. 712.

nuşmacının amacını dil vasıtasıyla dinleyene ulaştırmasından ibaret olduğudur. Dilin bu mesajı yerine getirmesi için de konuşmacıda bir meleke haline gelmiş olması gerekmektedir. Bu sözlerinden sonra İbn Haldun, dilin meleke haline gelmesi için gerekli olan şartları açıklayarak şöyle demektedir: “*Arap dili melekesi Araplarda bulunduğu sıralarda bir Arap, akranlarının konuşmalarını, hitabetteki üsluplarını ve maksatlarını nasıl ifade ettiklerini duyardı. Nitekim çocuk, sözcüklerin anlamlarında kullanılmasını işitirdi; daha sonra cümleleri işitir ve onları tekrar ederdi. Onların bunu işitmeleri her an ve her konuşmacıdan tekrarlanırdı. Bu tekrarlanma, bir meleke ve yerleşmiş bir sıfat olup o da onlardan biri oluncaya kadar devam ederdi.*”³¹

Bu satırlardan anlaşılan o ki, eskiden Araplarda bulunan dil melekesi, fasih Arapların konuşmaları işitildikten sonra doğru bir şekilde tekrar edilerek elde ediliyordu.

İbn Haldun Arap dil melekesi hakkında konuşmasını sürdürüyor ve şartlarını ortaya koyup Arapçayı öğrenmenin mümkün olduğu sonucuna vararak şöyle diyor: “*Bil ki Arap dili melekesi de diğer melekeler gibidir ve daha önce de geçtiği üzere diller de birer meleke olunca öğrenilmeleri de mümkün olur. Öğrenmenin yolu ise, Arap dili melekesini edinmek ve onu öğrenmek isteyen kişinin, Kur’an, sünnet, selefın sözleri ve Arap bilginlerin seci’ ve şiirlerindeki hitabetleri gibi, Arapların üsluplarına göre gelen eski kelimeleri ezberlemesidir.*”³²

İbn Haldun, bu paragrafta, öğrenmek isteyen kişinin fasih Arapçayı öğrenebileceğini, akıcı ve doğal bir şekilde konuşarak bu dili elde edebileceğini açıkça söylüyor: “*Arapların manzum ve mensur kelimelerinden çokça ezberlediği için, aralarında yaşayıp büyüyen, konuşmayı onlardan öğrenen sonra da içindekini ifade etmek için onlar gibi konuşan kimse gibi olur.*”³³

İbn Haldun’un sözlerinden yola çıkarak dil melekesinin eğitimini, yani Arap nahvinin öğretim metotlarını araştıracağız. Acaba İbn Haldun Mukaddime adlı eserinde nahiv öğretim metotlarına değinmiş midir?

Büyük Âlim İbn Haldun’un Mukaddime’deki, “*Arap dili melekesinin Arap gramerinden farklı bir şey olduğu ve öğretimde ona ihtiyaç duyulmadığı*

³¹ İbn Haldun, s. 722.

³² İbn Haldun, s. 728.

³³ İbn Haldun, s. 728.

hakkında.” başlıklı sözlerini araştıran kişi, İbn Haldun’un: “*Bunun sebebi, Arap grameri, dil melekesinin kurallarını, özellikle ölçülerini bilmektir. Yani gramer keyfiyetin kendisi değil keyfiyeti bilmektir; dolayısıyla gramer dil melekesinin kendisi değildir. Fakat o, teorik olarak bir zanaatı bilip pratik olarak zanaatı bilmemek gibi bir şeydir.*”³⁴ diyerek dil melekesinin nahivle bağlantısına işaret ettiğini görecektir.

İbn Haldun bu paragrafta nahiv kurallarının öğretiminden bahsederken, sanki tümdengelim metodundan bahsediyor ve onu keyfiyeti bilmek diye de isimlendiriyor. Ayrıca bu metodu, keyfiyetin kendisi diye işaretle bulunduğunu ve kendi bakış açısına göre dil melekesini oluşturur dediği edebî metin metodundan ayırıyor. Ve nahiv kuralının ezberlenmesini öngören –ki kuralları ezberleyen biri fasih Arapçayı hatasız bir şekilde konuşamaz- tümdengelim metodu için, terziciliği teorik olarak öğrenip pratikte terzicilik yapamayan kişiyi örnek olarak verir. Yani o kişi sadece işin teorik kısmını ezberler ve ona bu meslekle ilgili bir soru sorduğu zaman da onu teorik olarak açıklar. Fakat ondan bir elbise dikmesini istediğin zaman dikemez.³⁵

İbn Haldun, dil melekesinin kendisi –en azından bana göre- diye isimlendirdiği edebî metin metodu vasıtasıyla nahiv kurallarının öğreniminden bahsederken Şöyle der: “*Bazen, gramer konusunda mahir olan bazı kimselerin Arap dili melekesinden haberdar olduklarını görüyoruz. Fakat bu hem az hem de tesadüfen meydana gelen bir şeydir. Daha çok da Sibeveyhî’nin kitabıyla haşır neşir olanlar için geçerli olan bir durumdur. Çünkü Sibeveyhî sadece irab kurallarıyla yetinmemiş, aksine kitabını Arap atasözleriyle, şiir ve konuşmalarından delillerle doldürmüştür. Dolayısıyla el-Kitapta, dil melekesini kazanmak için yeterli miktarda malzeme bulunmaktadır. Bu yüzden, el-Kitab’a yoğunlaşmış onu okuyanların, Arap kelimelerinden belli bir payı elde ettiklerini, hafızalarına yerli yerinde ve ihtiyaçları olan bilgilerin yerleştiğini ve dil melekesinin farkına varıp onu öğrendiklerini, dolayısıyla da düzgün konuştuklarını görürsün.*”³⁶

Bu paragraftan yola çıkarak İbn Haldun’un, dil melekesinin elde edilmesini sağlayacak başarılı nahiv öğretim metodu hakkındaki teorisini or-

³⁴ İbn Haldun, s. 729.

³⁵ İbn Haldun, s. 729.

³⁶ İbn Haldun, s. 730.

taya çıkarabiliriz. O, metinden yola çıkarak nahiv öğretim metodunu açıklıyor ve metne örnek olarak da Arap atasözleri ve şiirlerini veriyor. Hatta bize belli bir kitabın ismini bile veriyor ki oda Sibeveyhî'nin kitabıdır. Zira o kitap çok sayıda atasözü, şiir ve Kur'an ayetlerini barındırıyor. Başka bir yerde ise: *“Bu nahiv kuralları öğretim için birer vasıtaadır, ancak dilciler onları farklı bir mecraya çekmiş ve amacından uzaklaştırarak sırf bir ilim haline getirmişlerdir.”*³⁷ diyerek, öğrenciye, Arap kelamı tarzında cümle oluşturmayı öğretecek teorinin kendi teorisi olduğunu ispatlamak için, keyfiyeti bilmek ile keyfiyetin kendisini ayırdığını görmekteyiz.

İbn Haldun burada, nahiv kurallarını edebi metinlerden uzak bir şekilde ezberleme metodunun öğrenciye fayda sağlamayacağını ve ona dil melekesi kazandıramayacağını vurguluyor. Daha sonra, öğrenci için faydalı olan metot hakkındaki görüşünü desteklemek için açıklamalarına devam ederek şunları söylüyor: *“Bu konuda söylediklerimiz bize şunu gösteriyor: Arap dili melekesi ancak Arap kelamından birçok şey ezberlemekle oluşur ki öğrencinin zihninde, Arapların kelimeleri bir araya getirirken takip ettikleri yol canlanır oda kelamını o minval üzerine bina eder. Böylece öğrenci, onlar arasında büyüyüp yetişen, konuşurlarken ifadelerine yakından tanıklık eden ve meramını ifade ederken onların kelamı gibi sağlam bir dil melekesine sahip olan kişi gibi olur.”*³⁸

İbn Haldun, nahiv kurallarını, modern adıyla, edebî metin metodu vasıtasıyla öğrenmenin, Arap dili melekesini kazandıracığını vurguluyor. Çünkü bu metodun hareket noktası Arapça edebi metinleri ezberlemektir. Ezber ne kadar iyi olursa, dil melekesi de o derece iyi elde edilir ve Arapların konuşma tarzına benzer bir tarzın oluşmasını sağlar. Nahiv öğretiminin amacı da budur. Yani öğrencinin, hata yapmadan Arapçayı kolay ve akıcı bir şekilde konuşmasıdır. Böylece Arapça dil melekesi oluşmuş olur.

İbn Haldun'un bahsettiğimiz sözlerinden bir nahiv öğretim metodu oluşturmak istediğimizde şöyle deriz:

1. **Hazırlık:** Daha önce okunan dersle alakalı sorular sorularak veya öğrencinin önceki kuralı içeren cümleler oluşturmasıyla, yeni dersle ilişkisi bulunan eski kural gözden geçirilir.

³⁷ İbn Haldun, s. 730.

³⁸ İbn Haldun, s. 730-731.

2. **Sunum:** Öğrenilmesi amaçlanan kuralın elde edileceği örnekleri içeren, Kur'an'dan bir sure veya bir şiir seçilir ve tahtaya yazılır.

3. **Okuma ve ezberleme:** Metin, öğretmen ve öğrenciler tarafından okunur ve sonra da öğrencilere ezberlettirilir.

4. **Tahlil ve sonuç alma:** Kuralın oluşturulacağı örnekler ezberlenen metinden çıkarılır ve kurala göre sırasıyla tahtaya yazılır. Sonrasında da, öğretmenin yönlendirmesiyle kuralı parça parça oluştursunlar diye, bu örnekler öğrencilerle birlikte ele alınır. Son olarak da kural tahtaya yazılır.

5. **Uygulama:** Öğrencilerin zihinlerine yerleşmesi için, okunan kuralla ilgili araştırmalar yapılır. İşte bu, çağımızda eğitim ve öğretimle ilgilenenlerin işaret ettiği edebî metin metodudur.

Sonuç

Bu makalenin sonunda aşağıdaki sonuçlara varabiliriz:

- En önemli nahiv öğretim metotları şunlardır: Tümdengelim metodu, tümevarım metodu, edebî metin metodu ve sorun çözme metodu.

- Günümüz için en iyi nahiv öğretim metodu edebî metin metodudur. Çünkü o, öğrenciye nahiv kurallarını en iyi şekilde kavrama fırsatı verir.

- İbn Haldun *Mukaddime*'de, nahiv öğretim metotları hakkında derin bir tahlilde bulunmuştur. Onun sözlerinden yola çıkarak tümden gelim ve edebî metin metotlarının köklerine varıyoruz. Böylece çağımızda pedagogların, Arap nahvinin öğretimi için nahiv öğretim metotlarını oluştururken İbn Haldun'un görüşlerinden de istifade ettikleri ortaya çıkmış oluyor.

- Arap nahvi, edebî metin metoduyla tecrübeli öğreticiler tarafından okutulduğu zaman başarılı sonuçlar doğuracak ve nahiv kuralları öğrencilerin zihinlerine yerleşecektir.

- Sonuç olarak, nahiv kurallarının okutulması için edebî metin metodu-na göre –zira çağımızda, zor olmakla nitelendirilen Arap nahvinin okutulması için en elverişli metottur- oluşturulmuş bir metodun adımlarını şu şekilde önerebiliriz:

1. **Hazırlık:** Öğrencilerin, yeni derse zemin oluşturacak olan eski dersi ne derece anladıklarını bilmek için, onlara sorular sorularak bir önceki dersin kuralları gözden geçirilir.

2. **Sunum:** Her öğrencinin ezberlediği bir sure seçilir. Bu sure Nasr su-

resi gibi kısa surelerden seçilmeli ve sure yeni dersin kurallarının örneklerini kapsamalı ve tahtaya yazılmalıdır.

3. **Okuma ve ezberlettirme:** Sure öğretmen ve öğrenciler tarafından okunur ve öğrencilerden onu ezberlemeleri istenir.

4. **Metni tahlil etme ve sonuç çıkarma:** Öğrencilerden, kuralı içeren örnekleri metinden çıkarmaları, kuralın parçalarına dikkat ederek tahtaya yazmaları ve okumaları istenir. Sonra da örneklerden kuralı çıkarmaları için, örneklerin tamamı öğrencilerle tartışılır. Bu da, kuralın tamamı kendileri tarafından oluşturulması için onlara yönlendirici sorular sorularak yapılır.

5. **Uygulama:** Öğrencilerden, okunan kuralı işletmeleri istenir. Bu da, öğrencilerin sözlü veya yazılı bir şekilde cümle oluşturmaları ile olur.

Kaynaklar

İbn Haldun, Abdurrahman, *Mukaddime*, (Cezayir: ed-Dâru't-tunusiyeli'n-neşr/el-Muessetü'l-vataniyyeli'l-kitab, 1984)

Medkûr, Ali Ahmet, *Turukutedrisi'l-luğa'l-Arabiyye*, (Amman:Dâru'l-meysere'li'n-neşri ve't-tavzi', 1430 h., 2010 m.)

_____, *Tedrisufunûni'l-luğa'l-Arabiyye*, (Kahire:Dâru'l-fikri'l-Arabi, 2000)

İsmail, Zekeriya, *Turukutedrisi'l-luğa'l-arabiyye*, (eş-Şatibi: Dâru'l-ma'rifiyye'l-câmiyye, şari' kanalı's-suveys, 2005)

es-Samûk, Sa'dûn Mahmut es-Samûk, *Menâbicu'l-luğa'l-Arabiyye ve turukutedrisihâ*, (Amman: Dâruvâilli'n-neşr, 2005)

Fadlallâh, Muhammed Receb, *el-İtticâhâtut-terbeviyye'l-muasira fi tedrisi'l-luğa'l-Arabiyye*, (yy.,Dâruâlemi'l-kutub, 1998)

ed-Dilîmî, Taha Ali Hüseyin ve ed-Dilîmî, Kamil Mahmut, *Esâlibu hadise fi tedrisi'l-luğa'l-Arabiyye*, (Amman: Dâruş-şurûkli'n-neşr ve tavzi', 2004)

Zafer, Muhammed İsmail ve el-Hammâdi, Yusuf, *et-Tedrisufi'l-luğa'l-Arabiyye*, (Riyad: Dâru'l-mirrih, 1974)

ed-Dilîmî, Taha Ali Hüseyin ve el-Vailî, su'ad Abdülkerim, *İtticâhâtunhadise fi tedrisi'l-luğa'l-Arabiyye*, (yy.,Âlemu'l-kutubi'l-hadise, 1429 h.-2009 m.)

"*Hemzetuvavslin*", "Mecelletu't-terbiye ve't-tekvîn, vizaretu't-terbiye'l-vataniyye" Cezayir, özel sayı, (1991)

